

FALVAY KÁROLY**Boldogasszony.****A női szerep a magyar hitvilág tükrében.***Ismerteti: KRIZA ILDIKÓ*

Tertia Kiadó, Budapest, 2001. 262 p.

Minden könyv születése nagy öröm, de különösen öröm annak, aki létrehozta azt. Elsősorban öröm a szerzőnek, Falvay Károlynak, mert szellemi munkáját, a megfoghatatlant ezáltal veheti kézbe, adhatja át másnak, szeretteinek, ismerőseinek, mindenkinek, aki a gondolatait megbecsüli. Öröm annak, aki a könyv születésénél bábáskodott, aki úgy érzi, hogy az ő munkája nélkül az alkotás nem ölthetett volna testet. Ez pedig a Tertia Kiadó volt. A Tertia könyvkiadó vezetője a sok hazai kiadó közül észrevette a kézirat értékét, egyediségét, sajátosságát, és vállalta a gondolatok kellő formába öntését, a szerkesztés megannyi időigényes, hálátlan feladatát. Tamás Zsuzsanna fáradozása nélkül a szerző munkája, ez a nagyszerű könyv nem kerülhetett volna elénk.

Ez az írás a magyar Istenanya, a Boldogasszony még fellelhető hagyományos emlékeinek felhasználásával mutatja be a női mennyei és földi szerepkörét. Így vall a szerző a több évtizedes munkával megismert, kidolgozott, könyvvé egyszerűsített művének előszavában. Valóban a magyar gondolkodásban, a művelődéstörténetben a keresztény és kereszténység előtti világképben minden általunk megragadható korban megvolt a természetfeletti lényként tisztelt nő, asszony, Istenanya képzet, amelynek részleteit sokan sokféleképp bemutatták már, de mégis mindig lehet újat mondani. Ez a szakmáktól független, előítéletektől megszabadult látásmód jellemzi Falvay Károly munkáját. Számára a Boldogasszony nem azonos a kereszténység előtti pogány Istenanya és a keresztény Szűz Mária-kép szimbiózisával, nem egyszerűen a termékenység jelképe, az örökké megújuló élet hirdetője, hanem mindennek rendszerbe illeszthető egysége. Bár az alcím szerényen így szól: *A női szerep a magyar hitvilág tükrében*, tudnunk kell, a szerző látóköre egyetemes, sok más nép kultúrájának ismeretében emelte ki a legfontosabb szerepeket, jelenségeket, ellentmon-

dásokat.

Lényeges tényező, hogy Falvay Károly előtt a Boldogasszony nem azonos a kereszténység előtti ős-anya, ős-istennő, termékenységszimbólum manifesztálódásával, nem valami tér és idő feletti képzet, hanem a magyar és más népek kultúrájában meglevő, de mindannyiunk számára érthetővé tehető örök asszony, amiről az Énekek Éneke szól, amiről a trubadúrok énekeltek, amiről Petrarca és Ady verselt, amiről imáinkban szólunk, ami vallásunkból, történelmünkben örökké megmarad, ami él a nyelvünkben.

Ennek megértésére először *A női szerepkör és tulajdonságok* bonyolult kapcsolatrendszerébe kalauzol el, majd a sokféle vallás *Boldogasszony* képzetét mutatja be és harmadjára a *Nagyasszony, Boldogságos Szűz Mária* megjelenítését értelmezi. A három fejezetben az általánostól az egyedi felé fordul, rendszert keresve és ebből következően a hagyományos világkép és szokásrend nyitottá válik előttünk is a jobb a megismerés érdekében.

Ma már nem kétséges - akár a magyar történelmet, akár más népek kultúráját nézzük -, hogy a kereszténység felvétele egy teljesen üres hely betöltése lett volna, és az ősvallás nyomtalan eltűnésére kellene gondolnunk. Az is elképzelhetetlen, hogy a Boldogasszony maradéktalanul az ősi képzetek „kizárólag pogány istenasszonya” lenne. Éppen ezért munkáját abban a hitben végezte Falvay Károly, hogy négy kérdésre adható válaszokban a továbbgondolás lehetőségét tárja elénk.

Melyek ezek a továbbgondolásra érdemes kérdéskörök?

- az emberi és természeti változások szertartásos összefüggéseinek modellje,
- a sajátosan magyar, európai nyelvekben ismeretlen fogalmak párhuzamai,
- az életadás és élelemadás párhuzamoságainak rendszere,
- a női és férfi szerepkörök minőségi különbségeinek társadalomalakító volta.

A magyar hitvilág megértéséhez ókori népek kultúrájában megtalálható rokon sajátosságokat állítja párhuzamba, és a megtalált tényeket rendszerezve rámutatott arra, hogy a nő először anyaként, a férfi először fiúként jelenik meg. A dél-rosz szteppéken előkerült istenanyaszobrok, in-

diai világanya-ábrázolások segítségével illusztrálja a női szimbólumok egyetemességét, a pozitív és negatív attribútumok egymáshoz való viszonyát, az állandósult szerepkörök megjelenését. Az antik vallási képzetek tárgyakon, szobrokon megmaradt ábrázolásával mutatja be a keresztény világkép előképét a több ezer éves hitrendszer továbbélésének lehetőségét. Erre utalnak a mottóként idézett Dante-sorok is:

*Óh Szűz Anyánk, leánya ten Fiadnak,
teremtményeknél nagyobb és szerényebb
ős célja az örök határozatnak
természetünket a te tiszta lényed
megnemesíté úgy, hogy a Teremtő
teremtőmennyé lett benned...*

A középkori magyar források, Árpád-kori pecsétek szimbólumainak értelmezésével, majd konkrétan a Szent László-ikonográfia elemzésével a kereszténység előtti hitvilág továbbélését illusztrálja. Majd a női szerepekről a kora újkorban leírt a törvények alapján (pl. Werbőczy Tripartituma szerint) ad képet. A nők jogi helyzetének megítélésénél, a női munkakörök rögzítésénél, a családban betöltött szerepüknel az értékek tisztázására helyezi a hangsúlyt. A férfi és női szerepkörök egymás mellé állításával bizonyítja, hogy nem egymás ellenére alakultak a funkciók, és az egyik a másikat nem helyettesítheti. Ennek következménye a társadalmi harmónia, megbomlásuk esetén pedig a diszharmónia.

A női szerepkörök, attribútumok érzékeltetésére gazdag példatárat kínál a nyelvhasználatból. A férfi-női megjelenítési módok nyelvi formái mára esetenként elhomályosultan megannyi módozatban kifejezik az összekapcsolódást, az egymást teljessé tevést, illetve a különbséget. A lakodalmi énekek eufemisztikus kifejezései, vagy teljesen szókimondó változatai a nőiség megjelenítését állítják előtérbe. A nő szerepkörhöz kapcsolva sajátos gondolatársítással értelmezi a *mennyégbolttól eltérő* - jelentését és menyasszony, menyegző, menyecske, meny stb. szavakat, azok egyedi szóhasználatát más nyelvekben található párhuzamát. A házasságkötési rítusok, események, költészeti megnyilvánulások a nőiségre irányítják a figyelmet. Ebből a hagyománykörből sok, eddig kutatásba nem vont kérdést vizsgál a szerző. Figyelme kiterjed arra is, hogy a fejdíszek jelentése összefüggésbe hozható a *vár* formájával,

melynek jelentése semmiképpen nem lehet véletlen sem a magyar, sem az indiai kultúrában. Arra is figyelmeztet, hogy a díszítőművészetben a női fejek vagy sziluettek meghatározott tárgyakhoz köthetők, amelynek összefüggései szintén általánosíthatók. Különösen érdekes a méh, anyaméh, méhanya stb. női attribútumként való megjelenése, költészetben, ábrázoló művészetben, női munkához használt tárgyak díszítésénél. Itt idézi a balladák szimbólumokkal teli világából Júlia szép leányról az alábbiakat:

*Leányom, leányom, virágos kertömbe
E 'ső rajméhemnek gyöngye lépecskéje
Gyöngye lépecskének sárguló viassza,
Sárga viasszának földön futó füstje,
Földön futó füstje, s menybe ható lángja...*

Hasonlóképpen érdekesek a gyerekjátékok dalaiban található kifejezések, a Csillag Boris, az Eszterlánc sorai, amelyek valószínűen rítusdaloknak maradványai, a kozmikus látás közvetítői. A szerző figyelme arra is kiterjed, hogy a házberendezések egyes kellékei (pl. ágy, kemence) szintén a nőiséggel hozhatók összefüggésbe, formájuk nem a véletlen műve, és a szóhasználat, az átvitt értelmű kifejezések, a szokásrend meggyökeresedése sem lehet független a női szerepkörtől.

Külön fejezetet szentel a kozmikus szimbólumok és a nőiség kapcsolatára, ezen belül is hangsúlyozottan foglalkozik különböző aspektusból közelítve az ég és a föld egységének értelmezésére, a túlvilág, másvilág fogalmának értelmezésére, a magyar és attól távol élő népek kultúrájának ismeretében. Szerinte a *földlyuk* (ami nem azonos a csillagászati fekete lyukkal) része a mennynek, amely a szerző világlátásában meghatározott helyet foglal el. Gondolatait alátámasztja a sámándobok jelrendszerével, amelyet eddig a kutatók kevésbé tudtak értelmezni, más témához kötődve a *Fehérlő fia* mesének azzal a részével, amikor a próbák során eljut a hős a földlyukhoz, onnan egy másik világba, hogy kalandjai után egy ismeretlen világban tett megmérettetéssel visszakerüljön a kiinduló világba. Az ég és a föld szembeállítását más ellentétes szimbólumokkal együtt a világkép közös elemeire irányítja a figyelmet. Ehhez tartozik az a sokszor említett téma, ami a termékenységmítosz kapcsán a gabona vetését, aratását (szemek kiverését) természetfölötti síkon interpretálja. A gabona és a gabonaistennő, termékenység-

istennő ókori, középkori ábrázolása a kontinuitást mutatja. A korunkig nyomon kísérhető meglétét 20. századi példák igazolják a magyarországi aratókoszorúk női szimbólumai segítségével vagy a folklórban a búzaszemben látható Máriaarc-legendával.

A legösszetettebb, legsokrétűbb fejezet a női szerepek, tulajdonságok bemutatása, de rendszerelméleti, művelődéstörténeti, nyelvészeti, művészeti, etnológiai, asztrológiai és más tudományterületekről merített ismeretek alapján megalapozta, új összefüggésbe ágyazta a Boldogasszonylátást, a Magna Mater egyetemes megjelenését.

Az ismeretelmélet szakemberei jól tudják, hogy az elsajátítható tudást rendszerint egy-két, maximálisan három fő vizsgálati terület segítségével vagyunk képesek áttekinteni. (Ezért jelentős az interdiszciplináris kutatások, közös megbeszélések, konferenciák.) Falvay Károly egy személyben képes különböző tudományterületek eredményeinek szintetizálására. A könyv olvasásakor tanúi lehetünk egy műszaki ismeretekben jártas, rendszerelméleti gyakorlatban otthonos ember gondolkodásának, amikor a sokféle diszciplina ismeretében kialakítja a Boldogasszonylátás lehetőségét. Ez a sokszínűség teszi vonzóvá a művet, ami egyszersmind rávilágít arra is, hogyha egyikünk-másikunk elzárkózik a sokszínű szemlélettől és a résztudományok megközelítési módját nem ismerve csak egy adott tudományterületen nyert jártassága szintjén követi az eredményeket, sok kérdés még látenszen sem vetődik fel.

Magam folkloristaként elsősorban a folklór szempontú kutatásnál láttam, mennyire elmélyült, sokszínű és széles tudás birtokában vont le következtetéseit Falvay Károly. Minden egyes fejezetnél külön megálltam és elcsodálkoztam, hogyan tudta megtalálni a hatalmas anyagban a kevésbé népszerűsített szövegváltozatok között éppen azt, ami okfejtéseit szemléletesen alátámasztja. Évtizedek fáradhatatlan munkájával a népköltészet jó szemű ismerője lett, aki az összefüggések rendszerében látta a gyerekjátékokat, a leánybúcsúztatókat, a lakodalmas szövegeket, a párosító énekeket, a menyasszonyi díszeket, a szerelmi ajánlékokat, használati tárgyakat.

A gyerekjátékok a kulturális örökség kimeríthetetlen tárháza - Kodály szerint, aki a hidasjáték kapcsán figyelmeztetett az elhomályosult szövegek

jelentésére -, a játékok részleteiben a rituális tartalmat nézte. Kodály szellemiségét követte Falvay Károly, és tárt fel megannyi izgalmas összefüggést. A régi rituális menyasszony-avatási szokás, egy lakodalmi játék (beavatási ceremónia) alakult át hidasjátékká, révészjátékká, kapusjátékká. Van Genepp az átmeneti rítusokról szóló rendszerének ismeretében szemléletesen mutatja be a hidasjáték szimbólumát, az átmeneti állapot különleges helyét. Más esetben a kapusjátéknál ugyancsak a rituális jelképekre hívja fel a figyelmet, összefüggésbe hozza termékenységi szimbólumok mozgásos vetületére. Ezek elemei őrzik a Boldogasszony-tiszteletet, a nő-tiszteletet, a nőiség misztériumát.

A lakodalom teljes rendszere külön vizsgálat tárgya a női szerepek rendszerének vizsgálatakor. Személyes élményből tudom, hogy a szerző két évtizeddel ezelőtt a lakodalom rendszerének bemutatását tervezte, ez szélesült Boldogasszony-bemutatássá. A megváltozott módszer és téma lehetetlenné tette, hogy a lakodalom minden szimbólumát tárgyalja, így a fontos kérdések egész sora a függelékbe szorult. Viszont a folklór sokféleségével szélesebb körűen tudta bemutatni a női szerepeket a hitvilág látszólag egymásnak ellentmondó tényeinek rendszerbe foglalásával. A néprajz-kutatók eddig is vitakoztak Falvay megállapításaival, de cáfolni nem cáfolták meg. A sajátos látásmód, az egyéni rendszer új összefüggések egész sorát tárja elénk.

A lakodalom szimbólumrendszerétől függetlenül érdemes megállni és elgondolkozni azon, miért van a magyar nyelvben ég és föld ellentéte mellett egy sajátos kifejezés a mennyre. Mi a különbség a menny és az ég között? Milyen gondolati rendszer tette szükségessé, hogy ez a sajátság megmaradjon? Miért maradt meg a magyar nyelv eme különállása itt a Kárpát-medencében a latinítás ellenére akkor, amikor a környező népek - akik mind indoeurópai nyelvcsalád tagjai - nem értik, nem használják ezt a különbségtevést? Ezekre a kérdésekre keres választ Falvay Károly megszívlelendő módon. A nyelvi formák felsorakoztatása új összefüggéseket mutat. A menny, menyasszony, meny, menyecske, menyegző kapcsolatrendszerét bizonyítja. Továbbá a földi transzcendencia megjelenítésének nyomait tárja elénk a gondolkodás különböző szintjén, a mér-

női jelrendszerek egzaktásával, az összehasonlító szakirodalom ismeretével, a régi magyar nyelvi emlékek bizonyító erejének felhasználásával. Ha semmi mással nem foglalkozna a szerző, mint a *menny - az ég - a föld* hármasságának egymást kiegészítő rendszerével, egymáshoz való viszonyával, értelmezésével, akkor is az alapvetően új gondolataival a tudományos világ figyelmét magára vonta volna.

Fentiekből logikusan következik, hogy a Boldogasszony bemutatása nem vallástörténeti szempontú, mégis számos teológiai vonatkozással találkozunk, bizonyítva, hogy a magyar Boldogasszony-képzet elválaszthatatlan a Szűz Mária-tisztelettől. A 19. század közepétől vissza-visszatérő kérdéskör a Szűz Mária-tisztelet és a kereszténység előtti őszanya, anyaistennő kapcsolata. Azok a régi vallási képzetek, amelyek a magyar hitvilágot meghatározták - tudjuk - szervesen és elválaszthatatlanul ötvöződtek a keresztény tanításokkal. A sok Mária-ünnep, amelyek egynemelyikének nincs megfelelője a katolikus kalendáriumokban mutatják, hogy sajátos rendszerrel van dolgunk. Megfontolásra érdemes a Mária-tisztelet és az újhaldünnep közötti megfelelés éppen úgy, mint a kereszténység előtt az újévkezdő hónap istennői jelentése. Itt arra utalok, hogy az évkezdő hónapot januárt eleink Boldogasszony hávának nevezték, mert a kezdet az, ami az istenanyához, az istenszülő asszonyhoz kötődik, s ezzel együtt a termékenységhez, a gyarapodáshoz. A gondolatok rendszerezésekor eredményesen hasznosította az archaikus imák tanulságait, Feticsh Nándor, Erdélyi Zsuzsanna és mások megállapításait. Így a hiedelemrendszer speciális Mária-alakját úgy tárja elénk, hogy az a női szimbólumok meghatározott csoportjában kapjon helyet. Ebben a rendszerben minden Mária-ünnepnek önálló jelentése, értelme van. A vegetációs ciklusokra figyelés mellett a teremtés, a születés rendjét is figyelembe vonta, lineáris rendet, ciklikus éves körforgást és az egész életeiklust külön-külön áttekintette e szempont szerint. Az átmeneti rítusokon (születés, házasság, temetés) belüli analógiákat, párhuzamosságot, egymásnak megfelelést adatokkal igazolja, és így a kikérés, a búcsúztatás, a másik állapotba kísérés zenés-táncos részeit összefüggésbe állítja. Tehát nem csak temetésen volt siratás, hanem lakoda-

lomban is, nemcsak a lakodalmi táncok voltak jelentősek, hanem a temetési körtáncok is. A lakodalmi szertartás modelljét és a Boldogasszony-tisztelet kapcsolatit a függelékben közölt táblázattal teszi megalapozottá.

A gondolatrendszer harmadik egysége a korábbi okfejtés betetőzéseként a Nagyasszony, Boldogságos Szűz Mária fejezettel zárul. A kozmikus teremtést, amit érintőlegesen párhuzamba állít a teológiai teremtésképzettel, költői megfogalmazásban az archaikus imákból idézi:

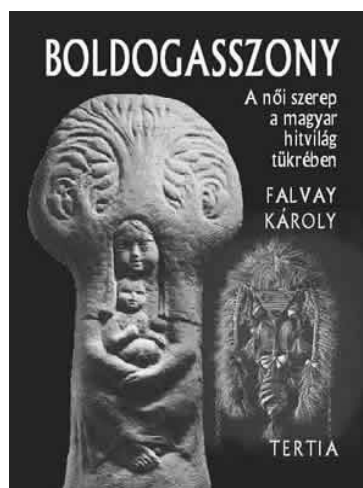
*föld szülte ágát,
ág szülte bimbaját,
bimbó szülte Máriát
a Boldogságos szűzanyát...*

Ehhez a mitikus megfogalmazáshoz 9. századi ábrázolást is társít. Emellett rávilágít arra, hogy a férfi központú európai társadalomban, a patrisztikus istenkép ellenére (vagy éppen azért) már a 10. században megjelenik az igény női szimbólumokra, ami egyet jelent a Mária-tisztelet első formáival. E középkori jelenségek mind ahhoz vezetnek, hogy igen erőteljes Mária-ünnep rendszer alakuljon ki, és ezek a kereszténység előtt természettisztelettel összefüggő vallási képzet megerősítését, illetve átértelmezését eredményezik. A modern kor Mária-tiszteletét egy egyetemes rendszeren keresztül nézve összetett módon tárja elénk a szerző, és az ő látószögéből tekintve a katolikus ünnepeket megértjük régi kultúránk továbbélését.

A gondolatokban, ismeretekben gazdag és összefüggéseiben újat hozó mű értékeit figyelmes olvasás, részleteket megérteni képes elmélyülés után lehet. Az én szerény bemutatásom csak a problémakör felszínét érinthette. A könyv külső megjelenése szerencsés összhangban van a belső tartalommal. Aki látja, és kézbe veszi a könyvet, tudatosíthatja, mennyire megfelel a mondanivalóval. Egyszerű és szép. Az A4-es méret közvetlenül utal a gondolatok sűrűségére, de a megosztott oldalak segítenek az olvasásban, áttekinthetővé teszik a mondandót, a képek illusztrálják és megerősítik az egymást követő, egymásba kapcsolódó tényfeltárásokat. Sok az illusztráció, de ezek nem színes, tetszetős képek, hanem a szavakba öntött gondolatok értelmezését szolgálják. A téma bonyolultsága, a szakirodalom végtelensége a filológia uralmát tenné lehetővé, de a lábjegyzetek nem

uralják a könyvet, nem nyomják agyon a szerző rendszerét. A világos szerkesztés, az alfejezetekkel történő témakijelölés segít megérteni a sokszínű, többretegű gondolkodást. Érdeemes arra is felfigyelni, hogy mi minden maradhatott a szerző tarsolyában, amire a könyv végén található függelékből következtethetünk, amelyek újabb tanulmányok ígéretét jelenthetik.

Szeretettel ajánlom e könyvet a nyitottan gondolkodóknak, a rendszereket befogadni képes olvasóknak, a vitatkozásra, továbbgondolásra hajlamos kutatóknak, a természet csodái iránt érdeklődőknek, a mítoszok világát megismerni akaróknak és az örök emberi értékek iránt fogékonyaknak.

A könyv borítója (Internet kép)

A Székely Szellemi Egyesületről *Krafft István levele Székelyudvarhelyről*

Székely Szellemi Egyesület

Krafft István

Székelyudvarhely

Győzelem út 46/5

Jud. Harghita

535600

ROMÁNIA

Tel: Krafft Vilma 00-40-741-341-295

Tisztelt Miskolci Bölcsész Egyesület!

Nevem: Krafft István, 31 éves, román állampolgár, de székely nemzetiségű vagyok és magyar anyanyelvű.

Tagja vagyok a Székely Szellemi Egyesületnek, amelyet a szüleim alapítottak is egyben, Székelyudvarhelyen.

A címüket egy magyarországi ismerősöm ajánlotta, ki megtudta, hogy mivel foglalkozunk. Mellékelem az egyesületünk célkitűzéseit is.

A lényeg, hogy már jó ideje foglalkozunk történelmünk megismerésével. Lehetőségünk korlátozott, de annál nagyobb a lelkesedés bennünk. Mi nem akarunk abba a hibába esni, hogy ne tudjuk kik vagyunk és honnan származunk, mint sokan e ismeretek nélkül élnek, itt is ott is kiszolgáltatva a globalizáló világnak.

Hiszen Magyarországon én az embereknek java részét csak „román” vagyok. A románoknak itthon csak „hontalan”. Ezen nem nagyon tudunk mit változtatni, de azon igen, hogy legalább mi magunkról tudjuk kik vagyunk.

Én például Oklándon születtem és mindig azzal a tudattal nőttem fel, hogy székely vagyok és az őseim a hunok voltak. Erre egy magyarországi könyvben, azt olvastam, hogy a hunok kihaltak. Tehát én és társaim itt kihaltak lennénk? Akik ezt állítják nem, hogy hitük nincsen, de még a kézzel fogható dolgot sem fogadják el. A gyermekkoromat az Oklándi hátárán lévő Rika hegységben kalandoztam végig, ahol régen Attila vára állt, és ahol egy szikladomb jelzi Réka királynő „sírját” kit hármas koporsóba temettek el. Nem csodálkoztam mikor tavaly Magyarországon nemet mondtak reánk, mikor azt írják rólunk, hogy „kihaltunk”. Azonban most mikor az árvíz majdnem mindenünket elmosta jólesett a Magyarországról jövő jóindulat és segítség. Úgy gondolom, hogy még nincs minden elveszve magyar és székely között. Én bennem, az is megerősítő volt, hogy mindig van olyan magyarországi ki eljő hozzánk, hogy Csaba királyfi szobránál meg tud hajolni, és el tudja fogadni, hogy a hunok mégse haltak ki.

Én csak azt szeretném önöktől, ha önök is úgy fo-